

TUDOR VIANU ȘI „FILOSOFIA VIETII”

PETRU VAIDA

Tudor Vianu and the „Philosophy of Life”. Tudor Vianu (1894–1964) sought to give new form to rationalism in the Romanian philosophy of the twentieth century. He criticized Cartesianism and introduced the concept of „irrational” – it is not conceived as an anti-rational, but as what is still beyond reason and can not yet be explained by reason. Vianu was influenced by the „philosophy of life” (*Lebensphilosophie*) in aesthetics and culture philosophy. But he categorically rejected the specific irrational aspects of this current, and in particular the concept of “living” (*Erlebnis*) opposed to reason and knowledge.

Keywords: Tudor Vianu, *Lebensphilosophie*, *Erlebnis*, *Lebensgefühl*

Deși nu a creat un sistem filosofic, Tudor Vianu n-a fost un simplu erudit, un profesor. În multe privințe, el a avut o poziție originală, proprie. Cred că ceea ce l-a particularizat pe Vianu printre filosofii raționaliști români a fost, înainte de toate, relația sa specifică cu iraționalismul modern.

Vianu a considerat raționalismul clasic, întemeiat de Descartes, depășit. Descartes considera că rațiunea poate oferi o explicație integrală a lumii. Vianu scria: „Vechiul optimism cartezian nu mai este al nostru (...) Zona iraționalului este pentru noi existentă și ni se pare destul de largă” (*Proiect de prefață*, 1938, în *Opere*, vol. 6, Ed. Minerva, p. 455).

Prin „irațional”, Vianu nu înțelegea ceva opus rațiunii, ci ceea ce este situat – sau situat încă – în afara rațiunii, explicației raționale. Domeniului iraționalului îi aparținea, după Vianu, între altele, individualul-ireductibil la determinări generale, arta – opera de artă neputând fi reductibilă „până la ultima adâncime”, valorile – în măsura în care, de exemplu, principiile ierarhizării valorilor nu pot fi întemeiate rațional, ci depind de estimația spontană a conștiinței.

Critica cartezianismului și introducerea conceptului de „irațional” au fost decisive pentru inovarea raționalismului, formularea unui raționalism mai suplu în filosofia românească.

În același timp, Vianu nu s-a limitat la a constata existența iraționalului. Ca raționalist, el a îndemnat la „strângerea cercului” în jurul iraționalului, la „cucerirea pentru rațiune a unor domenii din ce în ce mai întinse”.

Granițele dintre rațional și irațional apar la Vianu, ca și la D.D. Roșca, mobile.

*

Vianu a subliniat rolul pozitiv pe care l-a jucat în anumite privințe iraționalismul în dezvoltarea cugetării omenești: „Prin contribuția lui, experiența noastră a fost treptat lărgită, și aspecte pe care simpla rațiune nu le atinge s-au oferit meditației”.

Curentul iraționalist care l-a interesat cel mai mult și l-a influențat pe Tudor Vianu a fost „filosofia vieții” (*Lebensphilosophie*), curent apărut în Germania în ultimele decenii ale secolului XIX și primele ale secolului XX. Principalii săi reprezentanți au fost Wilhelm Dilthey, Georg Simmel și (parțial) Eduard Spranger. Conceptele principale ale *Lebensphilosophie* au fost: „viața” – într-un sens nu pe deplin precizat¹ – și „trăirea” (*Erlebnis*), facultatea de percepere nemijlocită a vieții ca o coincidență totală a trăirii și a trăitului.

Influența „filosofiei vieții” s-a exercitat asupra lui Vianu în special în două direcții: în estetică și critică literară și în filosofia culturii.

Vianu a criticat „intelectualismul estetic”, care reducea valoarea estetică la cea teoretică, frumosul la adevăr. O expresie pregnantă a intelectualismului se găsește în formularea lui Boileau, teoreticianul clasicismului francez: „Rien n'est beau que le vrai / Le vrai seul est aimable” (Numai adevărul este frumos / Numai adevărul este vrednic de a fi iubit).

Din critica intelectualismului decurge teza lui Vianu după care conținutul poeziei nu trebuie interpretat ca o doctrină filosofică.

În *Filosofie și poezie* (1937), Vianu citează după cartea lui Simmel despre Rembrandt versurile lui Verlaine: „Et je m'en vais / Au vent mauvais / Qui m'emporte / De çà, de là, / Pareil à la / feuille morte”².

Vianu considera interpretarea acestor versuri ca ilustrare a „unor filosofii moderne ale devenirii”, „pedantă și repulsivă”.

El revine în cursul de *Metodologie literară* din 1944–1945 la comentariul lui Simmel, apreciindu-l de data aceasta favorabil.

Acum filosoful german interpretează poezia lui Verlaine ca „expresie a unui «mod de a resimți viața», și nu a unei «doctrine», în cazul lui Verlaine, a sentimentului «dezrădăcinării», a «lipsei de centru propriu», caracteristică omului modern”³.

În general, afirmă Vianu, în interpretarea conținutului poeziei ar trebui recurs la termeni extralogici. Un asemenea termen găsește Vianu în „filosofia vieții”, și mai ales la Simmel: „sentimentul de viață” (*Lebensgefühl*). „Sentimentul de viață” este un termen cu încărcătură afectivă; el nu desemnează însă un sentiment particular,

¹ Georg Simmel afirma că, întrucât între viață și forme există o contradicție (v. mai jos), iar conceptele sunt forme ale gândirii, ele nu pot cuprinde adecvat „viața”, deci „viața” nu poate fi definită cu precizie.

² „Și-n vânt mă las / În răul pas / care mă poartă / Din loc în loc / Același joc / De frunză moartă”. Trad. G. Georgescu.

³ T. Vianu, *Metodologie literară*, în vol. T. Vianu, *Studii de metodologie literară*, Societatea de Științe filologice din R.S. România, 1976, p. 54.

limitat (de exemplu, bucurie, tristețe), ci are un caracter cuprinzător, el se referă oarecum la tonalitatea afectivă a unei întregi opere. (Pentru a sublinia acest caracter, Vianu traduce uneori cuvântul *Lebensgefühl* prin „un sentiment de viață cu rădăcini metafizice”.) Expresiile „sentimentul dezrădăcinării”, „sentimentul lipsei de centru propriu” sunt concretizări identificate de Simmel ale „sentimentului de viață” propriu lui Verlaine.

În istoria literaturii române, Vianu a aplicat, pentru prima oară, conceptul de „sentiment de viață”, și anume la poezia lui Eminescu (în volumul cu același titlu, 1930), stârnind nedumerirea lui G. Bogdan-Duică, care nu cunoștea termenul; acesta nu s-a încetățenit de fapt nici mai târziu în critica literară românească.

Vianu a apelat la „sentimentul de viață”, l-a luat ca aliat împotriva intelectualismului, care nu este decât un raționalism excesiv, unilateral, o intruziune ilegitimă a logicului în domeniul estetic, anulare a autonomiei artei.

Conținutul poeziei nu este o doctrină, o construcție conceptuală. Am adăuga că poezia nici măcar nu formulează judecăți, nimic discursiv. Materia poeziei, ca și a muzicii, sunt sentimentele, afectele. Poezia nu dovedește, nu afirmă, ci stârnește emoții. Poezia nu conține decât în aparență judecăți; judecățile din poezie exprimă altceva decât aceleași judecăți în proză. Ele sunt „sterilizate” de sistemul poemului (G. Călinescu). Reamintim teza lui Călinescu din *Cursul de poezie* (1939), după care poezia nu afirmă nimic, este „forma goală a activității intelectuale”.

Vianu tatonează în aceeași direcție, a iraționalității poeziei.

În filosofia culturii, Vianu se inspiră din „psihologia ca știință a spiritului” (*geisteswissenschaftliche Psychologie*) a lui Dilthey, dar mai ales a lui Eduard Spranger.

În *Eduard Spranger și formele vieții* (1929), Vianu relevă conceptul de *atitudine* (*Einstellung*) al lui Spranger. Spre deosebire de o filosofie mai veche, care avea în vedere numai o singură atitudine a omului, cea rațională, Spranger distinge o pluralitate de atitudini, cărora le corespund tot atâtea *forme de viață*, de tipuri, caracterizate prin dominarea unei anumite valori în „structura” sufletească a fiecărui tip (*Wertpersonentypen*): omul teoretic, omul economic, omul religios ș.a.m.d. După cum vedem, tipurile sunt definite în termeni de valori, ceea ce arată că filosofia lui Spranger reprezintă o combinație între „filosofia vieții” și neokantianism.

Vianu va afirma mai târziu (în 1957) că fusese neokantian⁴, ceea ce se reflectă pe deplin în concepția dezvoltată în *Filosofia culturii*, mai ales în prima parte a ei: „Teoria formală a culturii”.

În *Filosofia culturii*, Vianu se inspiră din psihologia lui Dilthey, dar mai ales a lui Spranger.

Dilthey operează cu noțiunea de „structură” sufletească. Această psihologie a fost denumită *psihologia ca știință a spiritului*, spre deosebire de psihologia experimentală și în special de „psihologia structurală” (*Gestaltpsychologie*).

⁴ Potrivit relatării lui Z. Ornea, în cronică la vol. 10 și 11 din *Opere* de Vianu, apărută în „România literară”.

Dilthey considera „structura” ca dominată de o anumită valoare. Potrivit însă criticii lui Spranger, descrisă și apreciată de Vianu în *Filosofia culturii*, în structura fiecărui tip valoarea dominantă comunică cu toate celelalte valori. Aceasta îi permite persoanei, aparținând unei anumite structuri să înțeleagă pe cei cu alte structuri, chiar aparținând altei epoci.

Modelul lui Sprenger, preluat în mare măsură în *Filosofia culturii*, a contribuit la concretizarea idealului de totalitate a lui Vianu.

Aspectele menționate până aici ale „filosofiei vieții” – ideea „sentimentului de viață”, conceptul „structurii sufletești”, preluat de la Dilthey și Spranger nu sunt cele specific iraționaliste ale acestui curent.

Tezele iraționaliste ale „filosofiei vieții” au fost criticate decis de Tudor Vianu, în special în *Începuturile iraționalismului modern* (1934) și în *Proiect de prefață* (1938).

Vianu a surprins nucleul iraționalismului „filosofiei vieții” în conceptul de „trăire” (Erlebnis); el opune „trăirii” – cunoștința (cunoașterea).

„Numai trăirea” se poate îndestula cu sentimentul confuz al realităților, în timp ce cunoștința dorește până la urmă să le stăpânească cu claritate și distincție” (*Începuturile iraționalismului modern*).

În *Proiect de prefață*, raportul cu „filosofia vieții” este complex. Punctul de plecare este apărarea noțiunii de sistem.

Vianu invocă aici teoria lui Simmel după care *viața* nu poate fi cuprinsă adecvat de *forme*. Viața se cristalizează în forme, dar în devenirea ei orice formă devine inadecvată și înlocuită de altă formă. Acesta este „conflictul culturii moderne” (*Der Konflikt der modernen Kultur*, 1918).

De observat că Simmel privește acest conflict ca ceva tragic, ca un aspect al crizei culturii moderne; în cele din urmă, este vorba, după Simmel, nu numai de schimbarea formelor, ci este pus sub semnul îndoielii principiul însuși al formei (de exemplu, de expresionism). Astfel, Simmel apăra de fapt forma, și pe aceeași linie se angajează și Vianu. În *Crizele istorice* (1944), el crede că în momentul respectiv are loc un reviriment în favoarea formelor: „Viața dorește să se cristalizeze din nou în forme”.

Revenind la problema sistemului, Vianu afirmă că *viața* se cristalizează în forme, dar ceva din conținutul ei se pierde în procesul cristalizării. De aceea, nici „organizarea vieții în formele gândirii”, „formele organizării intelectuale a vieții” nu pot cuprinde integral „viața”. Însă nu este cu putință de a renunța la aceste forme fără a renunța la orice gândire. Iar sistemul este forma cea mai înaltă a acestei organizări.

Am putea întreba cum se poate „organiza viața în formele gândirii”?

Cum pot fi formele gândirii forme ale vieții?

În mod obișnuit noi gândim *viața* ca ceva obiectiv, iar formele gândirii sunt în subiect.

Vianu folosește aici conceptul de *viață* specific „filosofiei vieții”. Acesta după cum arată Otto Fr. Bollnow în *La philosophie de la vie à l'époque moderne*

(1961), viața este în același timp subiect și obiect. „Viața cunoaște viața”, scrie Dilthey, citat de Bollnow. „Viața” apare nu ca o realitate particulară, ci ca substratul universal al realității, oarecum ca „substanța” la Spinoza.

Influența „filosofiei vieții” asupra lui Vianu se dovedește mai adâncă decât se părea la începutul expunerii noastre, deoarece el preia un concept central al acesteia.

Dar celălalt concept fundamental al „filosofiei vieții”, *trăirea*, categorie prin care această filosofie se opune radical rațiunii, este respinsă de Vianu fără ezitare.

Contopirea dintre subiect și obiect, proprie „vieții”, dar mai ales „trăirii”, care face de fapt imposibilă cunoașterea, este principala trăsătură iraționalistă a „filosofiei vieții”⁵. Pe drept aseamănă Vianu „filosofia vieții” cu mistica, numind-o „mistica vieții”.

Simpatia lui Vianu pentru „viață”, fie și imprecis definită, se explică prin faptul că Vianu vedea în viață ceva opus raționalismului uscat, dogmatic, care definea omul numai prin rațiune, nu și prin afect, voință.

Această temă a fost propusă de Dilthey încă în *Introducere la științele spiritului* (*Einführung in die Geisteswissenschaften*, 1883) și dezvoltată în conceptul de *atitudine* de Spranger, apreciat, cum am văzut, de Tudor Vianu.

⁵ Dilthey, creatorul conceptului de *trăire* (*Erlebnis*), scrie: „Trăirea nu se opune ca obiect celui ce o percepe” (Das Erlebnis steht nicht als Objekt dem Auffassenden gegenüber. – După *Wörterbuch der Philosophischen Begriffe*, Felix Meiner Verlag, 2013).

Mircea Eliade, care a dezvoltat o concepție apropiată de *Lebensphilosophie*, bazată pe noțiunea de „trăire”, scrie: „Tot misterul experienței” (trăirii) stă în această coincidență perfectă cu termenul exterior ție” (*Oceanografie*, 1934, Edit. Humanitas, 1991, p. 50).